

УДК 37(092)Ян Амос Коменський:329.78(477)

Ірина Остапівська

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЛАСТУ

Сформовані напередодні Нового часу педагогічні погляди Яна Амоса Коменського відобразили необхідність виховання нової людини, котра здатна ефективно соціалізуватися у новій історичній ситуації, нових соціальних умовах. Актуальність вивчення спадщини вченого зумовлена, перш за все, тим, що вже у його епоху цілком очевидно прослідковується початок і основні напрямки розвитку глобальних суспільних процесів, які особливо гостро виявилися у наш час. Схожість історично-соціальних умов обох епох зумовила схожість проблем, які знайшли віддзеркалення у сучасній педагогіці. Сучасна людина, як і людина Ренесансу, повинна бути самостійною, беручою, кмітливою, мобільною, наполегливою та відкритою до сприйняття нового. Їй належить зробити правильний вибір у житті, яке у сучасному розумінні є ринком наповненим різними товарами та послугами і людьми, які ці товари виробляють, продають, купують і споживають. Таким чином, сьогодні надзвичайно зросло різноманіття та інтенсивність зовнішніх впливів на особистість. Практика показала, що збільшення кількості зовнішніх зв'язків є благом тільки до певної межі, а далі відбувається перенасиченість, яка спричиняє зворотний результат: особистість не встигає глибоко проникати у сутність кожного відношення, вони стають формальними і поверховими, викликають стан душевного дискомфорту і напруги. На наших молодих сучасників чатує чимало небезпек та «спокус». Не останнє місце серед них займають вулиця, телебачення та неякісні, жорстокі відео та комп'ютерні ігри. На жаль, дорослі, як батьки, так і педагоги, не завжди в змозі самотужки знівелювати згубний вплив цих факторів на підростаючу особистість, запропонувати їй цікаве та корисне заняття, яке буде не тільки розвагою, але й засобом для саморозвитку та вдосконалення. У цьому випадку їм на допомогу приходять різноманітні заклади позашкільної освіти, спортивні секції, дитячі клуби та гуртки, дитячі і молодіжні організації. Одне із провідних місць серед них належить Національній скаутській організації України – Пласт. Методичною навчально-виховною базою організації є скаутський метод, розроблений лордом Робертом Бейден-Пауелом оф Гілвелом (він включає: самовдосконалення і розвиток лідерських якостей, життя у природі, лицарськість), із використанням українських національних традицій і звичаїв, зокрема козацьких, та досягнень української та світової педагогічної науки. Її метою є сприяння всебічному розвитку та самовихованню української молоді на засадах християнської

моралі; виховання молоді як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільноти, провідників суспільства на ідейних засадах Пласту. Щоб виконати ці завдання, Пласт розвиває духовні, розумові, соціальні та фізичні здібності своїх членів; плекає і пропагує серед молоді традиції її предків і розуміння історії, культури та національних традицій [5, с. 2]. Виховний вплив Пласту сприяє формуванню та розвитку гармонійної, всебічно розвиненої, яскравої, високоморальної особистості, здатної ефективно соціалізуватися у сучасному суспільстві. Таким чином, необхідно детально досліджувати та знаходити можливості використовувати навчально-виховний потенціал (у тому числі – його методичні основи) організації для вирішення педагогічних завдань.

Загальним вивченням громадської, наукової та педагогічної діяльності Яна Амоса Коменського займалися В. Кларін, А. Джуринський, В. Кравець, Д. Лордкіпанідзе, А. Піскунова. Дослідження використання педагогічних ідей вченого та їх актуальність у сучасній освітній діяльності знаходимо у працях Е. Александрова, О. Антонова, І. Зайченко, Б. Мітюкова, Є. Путілова, Д. Скільського, А. Хуторського, Д. Чижевського, П. Щербаня. Серед сучасних дослідників знаходимо відомості про ведення і організацію навчально-виховної діяльності Пласту у працях Т. Алексеєнко, Ю. Жданович, Н. Корпач, В. Окаринського, М. Окаринського, Р. Охрімчук; окремі загальні згадки можна знайти у роботах В. Москаленко та С. Діби. Значну увагу висвітленню та формуванню переліку рис, якостей, умінь та навичок, котрі сприяють успішному вихованню на початках формування організації приділили увагу О. Тисовський, С. Тисовський, Ю. Старосольський, С. Левицький, І. Боберський. Проте, у сучасній науці недостатню увагу приділено питанню дослідження використання педагогічних ідей Я. А. Коменського у виховній діяльності дитячих та молодіжних організацій (зокрема – Пласту) та ефективності їх використання для виховання підрастаючого покоління українців.

Метою наукового дослідження є доведення ефективного використання педагогічної спадщини Яна Амоса Коменського у сучасній виховній діяльності Національної скаутської організації України Пласт, спрямованої на виховання особистості із активною громадянською позицією, здатної ефективно соціалізуватися в сучасному суспільстві. З цією метою ми розв'язали наступні завдання: проаналізували окремі аспекти педагогічної спадщини Я. А. Коменського та виховної методики Пласту; здійснили порівняльний аналіз отриманих результатів; довели їх взаємозв'язок та ефективність використання на виховання сучасного українця нової генерації – справжнього громадянина, особистості, здатної ефективно соціалізуватися в умовах інформаційного суспільства, глобалізації та різнопланової всесвітньої інтеграції.

Виховна методика Національної скаутської організації Пласт у своїй основі збігається із загальним філософським баченням світу Коменського, яке формувалося завдяки античній філософії, релігії, ідеям Відродження. Походження та існування природи і людини він розглядав із релігійних позицій, але під впливом філософії епохи Ренесансу вчений виробив новий погляд на людину. Він вважав, що людина – найдосконаліше творіння Бога. Її призначення не тільки підготувати себе до майбутнього небесного життя, але й жити справжнім земним життям, розвиватися у постійному навчанні та праці над собою, бути корисним суспільству [3, с. 7–52]. Педагог стверджував, що за задумом Божим людина, як і ангел, наділена інтелектом, який дозволить їй розвинути в розумну особистість, а не залишатися на тваринному рівні. Він вважав, що зі сторони тіла людина створена для праці, а розуму – для навчання. Тільки поєднання розвитку розумового та фізичного начал дозволить сформувати повноцінну особистість, здатну ефективно соціалізуватися в сучасних її реаліях [4, с. 16–23]. Найважливіші педагогічні ідеї Коменського, особливо його дидактичні погляди, ґрунтуються на засадах сенсуалізму, тобто джерелом пізнання об'єктивного світу для людини він вважав передусім її чуттєвий досвід, який набувається через пізнання свого оточення і, в першу чергу, – природи. Ці положення також є частиною методологічної бази Пласту, яка базується на скаутському методі і традиціях козацтва (зокрема, козацького підрозділу кубанських козаків-розвідників, котрий називався пластунами) та звичаях українського народу, елементах національної етнопедагогіки [2; 6; 7]. Взаємозв'язок між сенсуалістичними педагогічними ідеями Коменського та методикою Бейден-Пауела прослідковується у одному із інтерв'ю, котре було опубліковане англійським журналом «Listener» у 1937 році, у якому Бейден-Пауел так прокоментував фактори, які спонукали його створити нову власну виховну систему: «Насправді я не починав Бойскаутського руху, ця ідея непомітно з'явилась і розквітла сама... Коли я був хлопчиком у Чертерхаус, мені було дуже цікаво робити пастки на кроликів у лісі, який знаходився за межами школи. Коли мені вдавалося впіймати тваринку (а це траплялося рідко), я смажив її і тим харчувався – так я жив. Роблячи це, я навчився непомітно підкрадатися, знаходити дорогу за орієнтирами, малювати шкід та читати його, використовувати суху деревину для вогнища, розпалювати крихітну ватру без диму, яка не видавала мене набридливим вчителям; я мав заготовити дерен, щоб загасити вогонь і повністю замаскувати місце, поки не знайду затишного пляща, де я міг би заховатися і не бути поміченим вихователями» [1]. Таким чином, сформувався один із принципів скаутського методу – життя у природі. У педагогічній теорії Коменського він поєднується із принципом природовідповідності. Учений вважав, що кожна жива істота створена для життя у природі та повинна виконувати у

ній чітко визначені функції: кінь та віслик – працювати, а людина – (завдяки розуму набутому через навчання і виховання) перетворювати природу для задоволення своїх потреб. Саме це, на думку Коменського, і становило основну відмінність людини від інших живих істот [3, с. 7–52; 4].

Спорідненість педагогічних поглядів Коменського та діяльності Пласту полягає також у тому, що великий дидакт вважав доступність необхідною властивістю освіти. Він стверджував, що вона повинна бути доступна усім: право навчатися не залежить ні від статі чи соціального походження, ні від матеріального благополуччя тих, хто прагне отримати знання [3, с. 7–52]. Засновники скаутингу, а пізніше – творці Пласту (О. Тисовський, І. Чмола, П. Франко) теж не вважали створену ним виховну систему чимось елітарним, доступним тільки «благородним» або виключно «хлоп'ячою організацією».

Як і у Я. А. Коменського, котрий вважав, що будь-яке навчання потрібно розпочинати чим раніше (найкращим віком він називав 6 років), членами Пласту теж можуть бути громадяни віком від 6 років (максимальний вік членів організації не обмежується). Зрозуміло, що їх світогляд, можливості, потреби, вподобання і зацікавлення дуже відрізняються залежно від віку. Для того, щоб впорядкувати та полегшити роботу і зробити пластування не лише цікавим, але й корисним для людей будь-якого віку, а саме існування організації виправданим та корисним у Пласті запроваджений поділ за віком. Всього існує 4 вікові групи, їх називають уладами:

1. 6–10 років – Улад пластунів новаків/пластунок новачок (УПН);
2. 11–17 років – Улад пластунів юнаків/пластунок юначок (УПЮ);
3. 18–34 років – Улад старших пластунів/старших пластунок (УСП);
4. від 35 років – Улад пластових сеньйорів/сеньйорок (УПС) [2; 5; 6].

Таким чином в організації реалізуються принципи природовідповідності, послідовності, посильності та, певною мірою, систематичності. Перші два улади є виховними, тобто для них проводяться різноманітні заняття згідно пластової програми, влаштовуються акції і табори. Члени УСП та УПС займаються у Пласті в основному виховною (так звані, виховники) та адміністративною роботою.

Я. А. Коменський приділяв велику роль особистості вчителя у навчально-виховному процесі [4, с. 61–62]. Тому педагогам важливо вміти правильно подавати наукові знання, розвивати вміння і навички, формувати світоглядні переконання. За результатами досліджень, проведеними Ю. Жданович і Т. Алексеєнко, одним із факторів, які приваблюють дітей до Пласту, є виховники. Для дитини вчитель-вихователь є одним із зразків для наслідування [2, с. 106]. Саме орієнтуючись на нього, вони не лише вчать, але й засвоюють моделі суспільної поведінки. Крім очевидних методів впливу на розвиток та

виховання дітей, на пластових заняттях активно використовується і опосередкований метод впливу: виховання на основі власного прикладу. Виховники-наставники своїм стилем поведінки спонукають до наслідування, виховуючи у них позитивне ставлення до світу, прагнення до самовдосконалення та активності. Основними рисами, котрі притаманні виховникам, є, за визначенням О. Тисовського: терпіння, почуття гумору, тактовність, чутливість, справедливість та інші, котрі перегукуються із Пластовим законом (14 рисами, які повинні бути притаманні кожному справжньому пластуни) [8]. Крім того, навчання і виховання ведеться з використанням принципу «рівний-рівному», це дає змогу майбутнім учителям не відриватися від розуміння дитячого світу, почувати себе комфортно під час спілкування із дітьми та підлітками, молодими людьми.

Починаючи із самого раннього віку (6–11 років), а потім протягом усього пластування дитина пізнає себе і навколишній світ, отримує різні вміння, виробляє у собі позитивні звички, уміння та навички (наприклад: робити добрі вчинки, сумлінно виконувати певні обов'язки, працювати над собою), гартує характер (розвиває розуміння потреби дотримуватися правил у грі, враховувати не лише власні бажання, але й брати до уваги потреби інших, поступатися і йти на компроміси). У цьому їй допомагають спеціально розроблені виховні програми, які подають найважливіші аспекти у легкодоступній та найбільш прийнятній для дітей формі – формі гри, недаремно іншою назвою Пласту є Велика гра. Підлітки, у свою чергу, мають змогу самостійно організувати своє дозвілля. Готуючись до самостійного дорослого життя, вони організують та проводять певні елементи пластової програми для себе, своїх ровесників та молодших, а також, так звані, проекти: заходи орієнтовані на загаль, наприклад: «Свято Миколая», «Гаївки» тощо. Постійно діючи пластуни вчаться ефективно соціалізуватися у сучасному суспільстві. Таким чином у виховній діяльності Пласту реалізуються принципи природовідповідності, послідовності, свідомості, посильності, та систематичності.

Результати дослідження довели ефективність використання педагогічної спадщини Яна Амоса Коменського у сучасній діяльності Національної скаутської організації України Пласт. Таким чином, застосування педагогічного доробку вченого є актуальним та виправданим у навчально-виховній діяльності організації, спрямованої на виховання молодого українця нової генерації із активною громадянською позицією, здатного ефективно соціалізуватися в сучасному суспільстві, максимально розвинути власні потенціали та реалізуватися як особистість. Проте, проведена наукова робота не вичерпує усієї проблеми. Подальшого дослідження потребують питання взаємозв'язку педагогічного доробку Коменського із діяльністю громадських дитячих та молодіжних організацій і їх інтерпретацію у сучасних українських реаліях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Будь готовий» – «Be prepared» Інтерв'ю з Бейденом-Пауелом, опубліковане у журналі «Listener» 1937 року // В дорогу : Журнал виховників юнацтва. – 2004. – Ч. 1. – С. 2–5.
2. Жданович Ю. М. Виховання особистості у Пласті : монографія / Ю. М. Жданович, Т. Ф. Алексеєнко. – К. : ПП «Перспектив-А», 2006. – 262 с.
3. Коменский Я. А. Великая дидактика / Ян Амос Коменский ; ред. Ш. А. Хасбулатов ; предисл. проф. А. А. Ирасновский. – М. : Государственное Учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. – Т. I. – 320 с.
4. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. : Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с. – (Б-ка учителя).
5. Матеріали учасника крайового вишколу виховників УПЮ (м. Луцьк, 8–10 лютого 2002 р.). – 56 с.
6. Пласт: становлення особистості : науково-методичний посібник / [А. Б. Зайченко, О. В. Кравченко, Р. М. Охрімчук та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 220 с.
7. Сич О. Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення / Олександр Сич. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 76 с.
8. Тисовський О. Життя в Пласті : посібник для українського пластового юнацтва / Олександр Тисовський. – [4-те видання]. – Торонто : 1997. – 552 с.